

Путевима српских идиома

*Зборник у часті проф. Радивоју Младеновићу
поводом 65. рођендана*

Крагујевац, 2015.

Путевима српских идиома

Зборник у часті проф. Радивоју Младеновићу поводом 65. рођендана

Уредници

Проф. др Милош Ковачевић

Доц. др Владимир Поломац

Рецензенти

Проф. др Првослав Радић, Филолошки факултет у Београду
Проф. др Јелица Стојановић, Филозофски факултет у Никшићу
Проф. др Миланка Бабић, Филозофски факултет на Палама

За издавача

Проф. Радомир Томић, декан ФИЛУМ-а

Лектура и коректура

Бојана Вељовић

Превод резимеа на енглески

Даница Јеротијевић Тишма

Технички уредник

Стефан Секулић

Ликовно-графичка ојрема

Проф. Слободан Штетић

На насловној страници запис из збирке речи из Призрена, коју је сакупио Димитрије Чемериќић.
Преузето са интернет странице <http://www.prepis.org/items/show/26650>.

Штампа

Занатска задруга „Универзал” Чачак

Тираж

150 комада

ISBN

978-86-85991-85-1

САДРЖАЈ

УВОДНА РЕЧ / 9

БИОГРАФИЈА ПРОФ. РАДИВОЈА МЛАДЕНОВИЋА / 13

БИБЛИОГРАФИЈА ПРОФ. РАДИВОЈА МЛАДЕНОВИЋА / 17

I Путевима српских дијалеката

Слободан Реметић

НАД МОРФОЛОШКИМ КАРАКТЕРИСТИКАМА
ГОВОРА ЖЕЉОВЕ (КОД БАНОВИЋА) / 27

Срећко З. Танасић

ИЗ СИНТАКСИЧКЕ ПРОБЛЕМАТИКЕ СРПСКИХ
ГОВОРА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ / 53

Славољуб З. Марковић

О ДИЈАЛЕКАТСКОЈ (НЕ)УЈЕДНАЧЕНОСТИ
ЗАПАДНОСРБИЈАНСКОГ ИЈЕКАВСКОГ КОМПЛЕКСА / 63

Андреј Н. Соболев

БАБА ЈЕ ИЂЕЛА НА ПЛАНИНУ. ISH ÇU PLAKA:
ЗАМЕТКА ИЗ МРКОВИЧЕЈ / 73

Никола Рамит

О ФОНЕТСКИМ ДИЈАЛЕКТИЗМИМА И ВАРИЈАНТНОСТИ РИЈЕЧИ / 81

Недељко Богдановић

ЛЕКСИЧКИ СИСТЕМ ЛОКАЛНЕ ЗАЈЕДНИЦЕ / 91

Јордана С. Марковић

ОЛАФ БРОК У СВЕТЛУ СРПСКЕ ДИЈАЛЕКТОЛОГИЈЕ / 103

Рајна М. Драгићевић

ЛЕКСИКА ОРИЈЕНТАЛНОГ ПОРЕКЛА ЗА ЉУДСКЕ
ОСОБИНЕ И ЕМОЦИЈЕ У КОСОВСКО-МЕТОХИЈСКИМ
ГОВОРИМА ПОЧЕТКОМ XX ВЕКА / 115

Драѓана Радовановић

ИЗ ОДЕВНЕ ЛЕКСИКЕ У СИРИНИЋКОЈ ЖУПИ / 139

Тања Милосављевић

ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКА ГРУПА ИМЕНИЦА СА ХИПЕРСЕМОМ
'ОСЕЋАЊЕ' У СРПСКОМ ПРИЗРЕНСКОМ ГОВОРУ / 151

Михај Н. Радан

КАРАШЕВСКИ ТОПОНИМИ ФИТОНИМСКОГ
И ЗООНИМСКОГ ПОРЕКЛА / 171

Марија Вучковић

НОВЕ УЛОГЕ БОШКАЧКОГ АРГОА / 181

Светлана Ћирковић

УПОТРЕБА ЦИТАТА У УСМЕНИМ НАРАТИВИМА О
ТРАДИЦИОНАЛНОЈ МЕДИЦИНИ У ИБАРСКОМ КОЛАШИНУ:
ОД ИСТИНИТОСТИ ДО ЕВИДЕНЦИЈАЛНОСТИ / 207

Гордана Драгин

ИЗ СИСТЕМА ГЛАГОЛСКИХ ОБЛИКА У БАНАТСКИМ ГОВОРИМА
Ш-В ДИЈАЛЕКТА И ЈЕДНОГ НЕТИПИЧНОГ К-Р ГОВОРА (II) / 231

Станислав Станковић

Веселинку Лаброску

ЗА СРПСКО-МАКЕДОНСКАТА ЈАЗИЧНА ИНТЕРФЕРЕНЦИЈА
НА МОРФОСИНТАКСИЧКО РАМНИШТЕ КАЈ
МАКЕДОНЦИТЕ ВО ЈУЖЕН БАНАТ / 241

Motoki Nomachi

OBSERVATIONS ON THE USE OF PAST TENSE FORMS IN BANAT
BULGARIAN IN THE CONTEXT OF LANGUAGE CONTACT
WITH SERBIAN: THE CASE OF МАТИЈА ВАНЉОВИЋ / 255

Марина Јуришић

ПРЕДЛОЗИ ЗБОГ И РАДИ У СРПСКИМ НАРОДНИМ ГОВОРИМА / 267

Милош Луковић

ДИЈАЛЕКАТСКА КОМПОЗИЦИЈА НОВОНАСЕЉЕНИХ КРАЈЕВА
ТОПЛИЧКОГ И ВРАЊСКОГ ОКРУГА 1878 –1912. ГОДИНЕ / 285

Бојана Вељовић

УПОТРЕБА ПОТЕНЦИЈАЛА У ГОВОРУ ТУТИНА / 309

II Путевима историје српског језика и писма

Вања Станишић

О „СРПСКОЈ ДИПЛОМАТСКОЈ МИНУСКУЛИ” ЈОШ ЈЕДНОМ / 331

Владимир Р. Поломац

АНТРОПОНИМИЈА ВОДИЧНИЧКОГ ПОМЕНИКА
(СКОПСКА ЦРНА ГОРА, XVI ВЕК) / 341

Миодраг В. Јовановић

ДВИЈЕ ОСОБИНЕ ГЛАСОВНОГ СИСТЕМА ВУКОВЕ ПИСМЕНИЦЕ
У ПОРЕЂЕЊУ СА ГОРСКИМ ВИЈЕНЦЕМ / 351

Видан В. Николић

О ВУКОВОЈ ТЕРМИНОЛОШКОЈ СИНТАГМИ РАСПУСНА
КЊИГА – ЛИНГВОКУЛТУРОЛОШКИ АСПЕКТ / 367

Марјин Стефанов

О СРПСКОМ ЈЕЗИКУ У ПОЛИТИЦИ НА ПОЧЕТКУ 20. ВЕКА / 379

III Путевима српског стандардног језика

Радоје Д. Симић

Јелена Р. Јовановић Симић

’НАЧИНИ ИЗЛАГАЊА’ У УСТАВУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ / 395

Милош М. Ковачевић

ТИПОВИ АПСОЛУТНОГ КОМПАРАТИВА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ / 411

Тијана Ашић

ИДИОМАТСКЕ ТЕЛИЧКЕ КОНСТРУКЦИЈЕ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ / 431

Димка Савова

СПЕЦИФИЧНОСТ КОМУНИКАТИВНЕ СИТУАЦИЈЕ У
КОМУНИКАЦИЈИ НА ИНТЕРНЕТ ПРИЧАОНИЦИ / 441

Божинка Петронијевић

ТВОРБЕНИ ОБРАСЦИ ГЕРМАНИЗАМА У
САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ / 451

Сања Буровић

ТВОРБЕНО-СЕМАНТИЧКА АНАЛИЗА ЛЕКСЕМЕ *КЉУЧ* / 465

Милица Радовић Тешић

ОСВРТ НА ЛЕКСИКУ ГРИГОРИЈА БОЖОВИЋА / 473

Марија Ђинђић

ЛЕКСИКА ТУРСКОГ ПОРЕКЛА У 19. ТОМУ РЕЧНИКА САНУ / 479

Тања Танасковић

КОЛОКАЦИЈЕ У РОМАНУ *ПЕТРИЈИН ВЕНАЦ*
ДРАГОСЛАВА МИХАИЛОВИЋА / 491

Милка В. Николић

О ЗНАЧАЈУ *БУКВАРА* АДАМА ДРАГОСАВЉЕВИЋА (1825)
У РАЗВОЈУ БУКВАРСКЕ НАСТАВЕ КОД СРБА / 505

Драгана Радовановић¹
Српска академија наука и уметности
Институт за српски језик
Универзитет у Приштини
Филозофски факултет у Косовској Митровици

ИЗ ОДЕВНЕ ЛЕКСИКЕ У СИРИНИЋКОЈ ЖУПИ²

У раду се са (етно)дијалекатског становишта интерпретира инвентар лексема, односно назива којима се именују поједини одевни предмети у Сиринићкој жупи. Лексичко-семантичка анализа грађе показује да одабрани ареал верно илуструје традиционалну терминологију одевања и обувања, што укључује просторне, историјске, етнојезичке и културолошке моменте. У том смислу, намера аутора је, у првом реду, да се одевна лексика из Сиринића, као део (етно)језичког наслеђа, стави у контекст досадашњих етнолошких, дијалектолошких и лексикографских истраживања призренско-тимочке зоне.

Кључне речи: одевна лексика, Сиринићка жупа, призренско-тимочка зона

Увод

У етнолошкој литератури поред практичне функције одеће да штити људско тело од спољашњих утицаја (Ивановић Баришић 2009: 143), истицана је њена магијско-заштитна и друштвена улога, хришћанско-симболичка и естетска димензија. Посебно се симболичка димензија одеће наглашава кројем, посебним одевним предметима (капа, појас, огрлица, оковратник, огртач и сл.) и различитим бојама. Она је конвенционализована и канонизирана те је као таква предмет друштвених наука које се могу бавити испитивањем њене форме и значења (Жунић 2009: 13–14).

Одевна лексика, наравно, има своје место и у лингвистичким остварењима, пре свега, у нашим важнијим дијалекатским речницима од Вука наовамо, али је све више предмет и посебних дијалектолошких и етнолингвистичких прилога (уп. нпр. Богдановић 2009; Ракић 2011).

У том смислу се у раду са (етно)дијалекатског становишта интерпретира инвентар лексема, односно назива којима се именују поједини одевни предмети у Сиринићкој жупи. Основна намера је да се одевна лексика из Сиринића смести у контекст досадашњих етнолошких, дијалектоло-

1 draganailija@gmail.com

2 Рад је настао у оквиру пројекта *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора*, који у потпуности финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

шких и лексикографских истраживања призренско-тимочке зоне и тако сачува као део (етно)културног наслеђа.

Материјал је сакупљен у насељима Штрпце, Севце и Јажинце на основу интерног упитника³ израђеног за потребе прикупљања дијалекатске лексике,⁴ при чему је издвојено неколико тематских целина.

Лексичко-семантичка анализа

У првој тематској целини издвојени су општи називи и радње у вези са одевним предметима, као и називи/радње којима се означавају пригодни одевни предмети:

1. Општи назив за одевне предмете: *џеше*.⁵ 1.1. лексема којом се означава стављање одевних предмета: *обучује*. 1.1.1. превише употребљених одевних предмета: *напирунџаја се*; 1.1.2. недовољно употребљених одевних предмета: *разголија се*. 1.2. скидање одевних предмета: *свучује*. 1.3. назив за изношену одећу: *џоњава*. 1.4. назив за тесну одећу: *миџка*. 1.5. назив за превелику одећу: *преголема*. 1.6. лексеме које означавају неуредно раскопчан горњи део одеће: *расцасује се*, *растџбушио се*. 1.7. називи за пригодне одевне предмете: 1.7.1. за венчање: *ношња*, *ношња за снашу*; 1.7.2. за крштење: *џокривача*; 1.7.3. за жалост: *џрнина*; 1.7.4. остале пригоде: *џодновује*, *џремењува*, *џременија*, *џроменија*.

У овом тематском пољу добијене су углавном просте домаће лексеме. Лексему *џеше* којом се именује све оно чиме се покрива тело у истом значењу бележи Г. Елезовић,⁶ уз напомену да ову реч употребљавају и тамошњи Арбанаси (1935). Реч је у истом значењу потврђена и у РЈАЗУ (извор: Елезовић), уз коментар да је непознатог порекла. У истом значењу налази се и у дигитализованој Чемерицићевој збирци (<http://www.prepis.org/items/show/30347>).

Другој тематској скупини припадају називи (и радње) којима се именују (означавају) покривала за главу (женска, мушка и дечија):

2. Општи назив за одевни предмет којим жене прекривају главу: *шамџија*, *маџес*; 2.1. Врсте марама: 2.1.1. према материјалу: *свилена*, *џорџети*, *вунена*, *креј-саџен*; 2.1.2. према облику: *четврџасте*, *џроуџласте*; 2.1.2.1. велика марама: *џревес*, *наврзаче*; 2.1.3. према боји: *џуџа*, *бела*, *шарена*; 2.1.4. према намени: 2.1.4.1. *везоџлавке/врзоџлавке* 2.1.4.2. *шамџија с џарче*; 2.1.4.3. везана, омотана марама око чела: *чалма*; 2.2. рад на марами: *абаџур*; 2.2.1. украсни предмет који млада ставља на главу: *челенка*; 2.2.1.1. делови таквог украсног предмета: *манџџира*; *костџрење*;

3 Одсек за дијалектолошка истраживања, Институт за српски језик САНУ.

4 Прикупљање материјала обављено је уз помоћ студената Катедре за српски језик и књижевност Филозофског факултета у Косовској Митровици – Емилије Реџић, Иване Миленковић и Милице Ђукић, на чему им се свесрдно захваљујемо.

5 Знаком ' означен је експираторни акценат.

6 Код Елезовића се у истом значењу јавља и лексема *обукло*.

2.3. спојити крајеве мараме: *вржује се*; 2.3.1. с предње стране: *најпред врзана*;
2.3.2. *најтираџ врзана*;

2.4. Општи назив за одевни предмет којим мушкарци прекривају главу: *кајџа*;
2.4.1. Врсте капа: 2.4.1.1. према материјалу: 2.4.1.1.1. капа од јагњеће коже: *шубара*; 2.4.1.1.2. од вуне: *шајкача* 2.4.2. капа са ободом: *шешир*⁷; 2.4.2.1. капа са ободом на предњој страни: *чагорче*, *рамче*; 2.4.3. капа као део ношње: *шајкача*; 2.4.4. војничка капа: *шајкача*. 2.4.5. украс на капи: *киџка*.

2.5. Општи назив за одевни предмет којим се деци прекрива глава: *кајџе*.
2.5.1. Врсте капа према материјалу: *џлеџене*, *џамучне*. 2.5.2. назив за украс на дејој капи: *бућка*, *киџанче*.

2.6. Назив за плетену капу обично црне или браон боје којом се прекривају уши: *наџке*.

Покривала за главу најчешће су именована простим лексемама. Поред домаћих лексема (*џревес*, *наврзанче*, *везоџлавке/врзоџлавке* и сл.), забележени су турцизми (*шамџа*, *мафес*, *чалма*, *чагорче*), *џерманизми* (*кајџа*), *романизми* (*абажур*) и др. Према добијеној грађи, *шамџа* (< тур. *şame*) је врста велике свилене мараме (шарена или једнобојна) намењена млађим женама, а вишесложним називом *шамџа с џарче* именује се марама којом снаха дарива свекрву. Реч је забележена у речнику косовско-метохијског дијалекта (Елезовић 1935) и у збирци речи из Призрена (Чемериџић, <http://www.prepis.org/items/show/29364>), али у значењу *џейна марама*, *марамџа*, *убрус*. У речнику турцизама у призренском говору, *шамџа* је *рубџа џоџиџе*; *рубџа од џамучноџ коџца*; *рубџа коџи је џена дрџала у руџи џриликом изласка из куће* (Петровић 2012).⁸ Према РМС, *шамџа* је танка марама разних боја, којом жене повезују главу. Консултовани речници у овом значењу бележе реч *мафес/мавез*,⁹ Уп. нпр. РСАНУ: *мавез* под значењем 3) *џанка*, *џровџдна марама за џовезџвање џлаве*; Елезовић 1932: *мафес* – *шамџа којом џене џовезују џлаву*; Петровић 2012: *мафез*, *мафес* – *џанка џовезџа у разним бојама (џранама) којим Срџиџе у Призрену џовезују џлаву*). У Сирџићу су *шамџа* и *мафес* синоними. Лексему *чалма* (< тур. *çalma*, платно омотано око феса или које друге сл. капе; Шкаљић) бележи РМС у значењу *џовез*, *марама*, *омоџач око феса* (извори: Њеџош и Назор) и Елезовић (1935) у значењу *омоџач од џлаџна око каје шџо носе џуховна муслиманска лиџа*, уз напомену да се у турском ова реч не употребљава, осим у старим књигама; код Чемериџића у збирци речи из Призрена реч није потврђена (Петро-

7 Данас књижевна реч на истоку и на западу, а првобитно је била ограничена само на штокавско наречје; могуће да је арапског порекла (уп. Skok под *šešir*).

8 Овом објашњењу би заправо одговарало образовање *шамџа с џарче* – дар којим снаха качи свекрви о ревер; *убрус*, *марамџа*.

9 У РСАНУ < тур. *tavo bez*; Елезовић: < тур. *mafesz*. Детаљну етимолошку интерпретацију в. у Петровић под **мафез**.

вић 2012). Према материјалу из Сиринићке жупе, *чалма* је пригодна, сватовска марама. Балканским турцизмом *чаџор* (тур. *çadır*; у значењу *шаџор*; уп. Škaljić и Skok) у Сиринићу се именује *врста капе с ободом на предњој страни*. Само је у изворном значењу *шаџор*, *кишобран*, *сунцобран* реч потврђена у Чемерицићевој збирци (<http://www.prepis.org/items/show/6910>), Речнику призренског говора (Петровић 2012) и Речнику косовско-метохијског дијалекта (Елезовић 1935).

Поједине лексеме из овог тематског круга не налазимо у Елезовићевом и Чемерицићевом инвентару лексема, као на пример: *наврзанче* – врста шарене мараме која се везује иза главе; *превес* – пригодна ткана марама са ресама, слична огртачу; лексему налазимо у РСМ (извор Вуков Рјечник; уп. и Вук Рј. под *пријевјес*) под 2) са квалификатором покр. *платно које у жена виси од капе низ леђа.*; *врзоглавке* – врста извезене троугласте мараме које су носиле неудате девојке; у РСАНУ под *везоглава* са квалификатором покр. у значењу *врста шање мараме којом жене повезују главу да им се коса не мрси*. У Елезовићевом речнику нису потврђене глаголске речи *вржује*, *врзана*; уп. РСАНУ под *врзати 1*) у значењу *свезати*, *везати*. У анализираном материјалу романизмом *абажур* (< франц. *abat-jour*) именована је посебна врста рада на марами. Реч није потврђена на ширем терену косовско-метохијских говора (в. нпр. Елезовић; Чемерицић), а у овом значењу не интерпретира је ни РСАНУ; уп. извод из транскрипта:

Шамџа, мафес – мараме која се правила од овој платно ткано, а касније куповале и жоржет, свиле помладе жене од тој правиле мараме, те шамџе, које **вржуале** напред и натраг. Шамџа, мафес може бити шарен или једнобојан који се ставља преклопен око главе и који се веже око врата. Шамџа и мафес је исто. Правиле и **абажур**, тако се зове тај рад око целе мараме. Извучу се тако неке нити и уради се тај рад да би полепна мараме била. Вржуале напред и натраг. Напред обично и лети и зими, ал кад је врућина и натраг. Помладе, девојчице и помладе, носиле мараме тако извезене на чело и оне се звале **врзоглавке**. И оне натраг се вржуале и имале неки вез на чело. На главу жене носиле мараме, шамџе, превес, а пре морале косе да среде. Свака жена уплете косу у коцаћ¹⁰, помладе, а постаре жене плеле косу у **комаре**.¹¹ Разлика постојала између комаре и коцаћ. Коцаћ - то је кика. По два коцаћа или по две кике, а ове по две комаре. **Превес** дође нека мараме голема, али то је ткана, која имала реске и више за свечане прилике, више за да се огрне. Ми слим, мање за главу, више као огртач преко рамена. Младе стављале челенке. **Челенка** се правила од нека дашчица на главу се стај, а онда са

10 *Плетеница, кика*; уп. Чемерицић (www.prepis.org); РСАНУ *коцаћ* под 2) без квалификатора. Код Елезовића нема потврда.

11 У РСАНУ са квалификатором покр. *вишнице нарочиито силетене у виду полукружа око ушију као ознака удаће жене* (Извор: Сретачка жупа). Код Елезовића и Чемерицића нема потврда.

стране све... Само се лице видело. Све са стране и на главу висиле **маністра** и **кострењке**. Маністра као бисэри сада. И само млада је носила ту челенку. Девојчице од петнаест године или тако носиле већ мајаму и било је ружно, чак и срамота, да нека жена се појави и да је неки комшија види без мајаме. Значи, косу морала да покрије, да не изађе гологлава.

Мушкарци носиле **капе**, капуљаче исплетене, зимске, само лице се види. Покривене и уши и... А капе најчешће су од те чоје, од клашње, шивене, које носиле, **шајкаче**. А за зимски период носиле и **шубаре** од црне коже јагњешће прављене. Шајкаче од клашње, то је као чоја. **Шешире** носиле неки, то су људи побогати, поимунни. То се куповало у град и купи. Оде и купи.

Трећу тематску целину чине називи којима се именују покривала за ноге:

3. Општи назив за одевни предмет којим се покривају ноге: *чарајџе*. 3.1. Врсте чарапа: 3.1.1. према облику: 3.1.1.1. до колена: *џејџе*, *калчине*, *доколџенке*; 3.1.2. према материјалу: *вунџене чарајџе*, *конојљане чарајџе*, *џамучне чарајџе*; 3.1.3. према боји: *црне чарајџе*, *бџеле чарајџе*, *шарџене чарајџе*. 3.1.4. према шари: 3.1.4.1 чарапе украшене везом: *везџене чарајџе*; 3.1.4.2. *невезџене чарајџе*. 3.1.5. према намени: 3.1.5.1. чарапе намењене за дар: *свраке* 3.2. назив за доњи део чарапе: *сџујџаљка*.

3.3. Општи назив за одевни предмет који се носи на ногама: *обујало*. 3.3.1. назив за одевни предмет који се носи на ногама преко чарапа обично од коже: *ојанци*, 3.3.1.1. Врсте опанака: 3.3.1.1.1. од свињске коже: *свињски ојанци*; 3.3.1.1.2. од коже оплетене концем: *зачикмџени ојанци*; 3.3.1.1.3. опанци лепше израде намењени женама: *ојанци без кљун*. 3.3.2. назив материјала који се убацује у обућу да буде топлија: *обојџи*. 3.3.3. назив за обућу од гуме: *џлиџиџке џумењаче сас убојџи*, *дубоке џумењаче*, *чизме*; 3.3.3.1. назив за лагану фабричку обућу од гуме: *џојџке*; 3.3.4. назив за собну (об. женску) плетену обућу: *шајџујџке* 3.3.5. назив за обућу финије фабричке израде: *кондурџе*; 3.3.5.1. назив за обично војничке ципеле црне боје: *џокуле* 3.3.6. назив за летњу обућу (отворену, са каишчићима): *нануле*, *налоне*/ *налуне*.

Грађа показује да су називи којима се именују покривала за ноге најчешће посуђенице, и то: турцизми (*чарајџе* < тур. *çorap*; *калчине* < тур. *kalçin*; *налуне* < тур. *nalın*; *кондурџе* < тур. *kundurga*;) и романизми. Романизам *џејџе* (< итал. *ghetta*), којим се у Сиринићу именује плетени део одеће за ногу од чланка до колена не наводи ни Г. Елезовић нити Чемериџић у својој збирци. Реч је у овом значењу забележена у РСАНУ, углавном с изворима са терена Црне Горе.

Поједини називи именовани су домаћим простим лексемама, мотивисаним углавном називима делова људског тела; уп. на пример: *доколџенке* (врста дугих чарапа до колена; без потврда код Елезовића и Чемериџића); *сџујџаљка* (назив за доњи део чарапе који покрива стопало; в. РМС под *сџујџало* с квалификатором заст., извор РЈАЗУ); *обујало* (у РСАНУ с квалификатором несраспр. и заст.; код Елезовића *обукло*). Лексеми *ша-*

џуџка у значењу у којем је забележена у Сиринићу налазимо и у Чеме-рикићевој збирци под *шиџуџке* (<http://www.prepis.org/items/show/29564>); Елезовић под *шиџуџка* и с упућивањем на *шеџуџка* има друго значење: *на оџанцима од ремена као жабица где се џровлачи врвца или ремен за стијевање око ноџу* (1935). Код Скока исто, с позивањем на Елезовића (уп. Skok под *шеџуџка*). Лексему којом се именује посебна врста чарапа намењена даривању *свраке* не потврђују консултовани речници; уп. извод из транскрипта:

Носиле **чарапе** сви, има мушке и женске чарапе. Чарапе плеле и до колена – **доколѣнке**, преко колена и испод колена, стопало, ниске и до чланка. Те што су ниске до чланка звале се **гѣте** више за женске, а за мушкарце **калчѣне**, углавном за зиму и топле чарапе. Да не би склизнуле оне испод колена имале трак и сас трак вржуале чарапу да не би она испала. Од предиво дѣбље, два-три предива уплетена, значи, то је трак који се закачи за ту чарапу. Чарапе су плетене. И плетиво некат се разликовало у боду, у плетењу. А могле да буду беле, неофарбане, немашћеване чарапе, и могле да буду црне. Црне чарапе чѣшће носиле за свечане прилике, и мушке и женске. Црне чарапе ги машћевале у корубе од јавор и јове. За младе особе обично везене су, извезене сас неки вѣз сас вунџу.

Углавном после чарапе обувале **опанке**. Опанци могли да буду прављени од штављене коже и од нештављене коже. От штављене коже обично за лето се носиле, а то најчѣшће од говѣђе коже, а нештављена обично да има длаке, значи, не се клизу, обично од свињске коже и најчѣшће ги употребљавале за зиму да не се клизу.

Да би било топло за зиму, у опанце се стаљале обџци. **Обџци**, то је парче које жене исплету од вуне, од вунено предиво, и ставе се да би им било потопло. А онда некад и обувале **свраке**. То свака млада ка(д) дође треба да исплете за сваког у кућу по једне те свраке, то је преко чарапе навлачиле те свраке, па опанке, да би било потопло.

Носиле **гумењаче**, од гуме, и за свечаније прилике **кондуре**, а за децу кондурчиће. То су купљене или... човек који праја кондуре звѣ се кондурџија. То није за сваки дан и није свако имао те ципеле, боље-стојѣћи мало. Патѣке постојале купљене, **пџпке** ги звале. Постојале и **зѣпе**, шѣли. Оне су од клашње. Клашње исто су жене прајле од предиво, ткале, има тај процес који касније има да објаснимо. За лѣтњи период носиле **налуне**, **налоне**, **нануле**. То су дрвене.

Четврто тематско поље чине називи за горњи део одеће:

4. Назив за горњи део одеће који се носе до тела: 4.1. мушкарци: *фенѣло*;
- 4.2. жене: *комбилизџн*; 4.2.1. назив за свечану плисирану кошуљу: *џауџа*, *џафџа*; 4.2.1.1. назив за оковратник такве кошуље: *џодџрљач*, *кџриљ*;
- 4.3. називи за различите врсте џемпера: 4.3.1.1. вунени џемпер са рукавима: *минџан*; 4.3.1.2. део мушке одеће, обично плетен без рукава на закопчавање: *џемѣдан*, *коџаранче*; 4.3.1.3. део женске одеће *џуловѣр*, *јелѣче*; 4.3.2. назив за задњи део џемпера: *џлѣћка*, *џлѣћи*; 4.3.2.1. назив за доњи део дуже кошуље: *сѣдло*. 4.3.3. назив за предњи део џемпера: *џруџњак*, *џредњак*; 4.3.4. назив за

половину предњег дела џемпера на раскопчавање: *скүтй*; 4.3.5. део за руку: *рүкав*; 4.3.6. део за марамицу: *үей*; 4.4. назив за рупу за дугме: *аука*; 4.4.1. предмет који се увлачи у рупу, петљу и спаја два краја: *коскичйћи*, *цүце*.

4.5. назив за огртач од овчије коже: *кожүшйће*, *күшљак*; 4.5.1. са рукавима: *кожүшиче с рукаве*. 4.7. назив за горњи део одеће са рукавима, шивен, пунији: *сөйтра*; 4.8. назив за мушки или женски део одеће без рукава, пунији, дуг: *анйтерйја*; 4.9. назив за горњи део одеће који се носи преко џемпера: *жүњче*.

У овој семантичкој групи највише је забележених посуђеница, у првом реду балканских турцизама. Лексемом *йауџа*, *йафџа* (< тур. *rafıa*) у анализираном материјалу именује се свечана плисирана кошуља. У овом значењу реч не региструју други речници. У речнику косовско-метохијског дијалекта *йафџа* је врста плоче на којима су копче закопчаване на свештениковом појасу (Елезовић 1935). Код Шкаљића налазимо да је *йафџа* метална карика, украс на коњској опреми; уп. и РМС. У Вуковом Рјечнику поред основног значења *карика*, *йафџа* је *врсџа йојаса којом се ойасују жене и свештйеници* (Вук. Рј.) У Речнику турцизама у призренском говору (Петровић 2012 под *йафџа*) и дигитализованој Чемерицићевој збирци речи *йафџа* = *йлајно*, *шифон* (<http://www.prepis.org/items/show/22927>). Турцизмом *минџан* (< *mintan*) у Сиринићу се именује врста вуненог џемпера са рукавима. У речнику Г. Елезовића *минџан* је код турске ношње хаљина која се облачи преко кошуље са рукавима, а у дигитализованој Чемерицићевој збирци то је *хаљетјак са рукавима ог чохе или фабричке тканине дуг до кукова који се облачи преко кошуље* (<http://www.prepis.org/items/show/19021>). Лексемом страног порекла *џемедан* (< тур. *camadon*) именује се врста прслука без рукава на закопчавање. У овом значењу реч се јавља и код Чемерицића (<http://www.prepis.org/items/show/10686>) и код Елезовића. С друге стране, у Речнику Матице српске (извор: Вук, НП) истиче се да се ради о прслуку дугих рукава. Остали турцизми из ове групе су: *күшљак* (< тур. *kuşak*), *јелек* (< тур. *yelek*), *анйтерйја* (< тур. *entaro*), *сетра* (тур. *setre*).

Страном речи *комбилизон* (< фр. *combinaison*) именован је горњи део женске одеће. Претпоставка је да је реч део новијег фонда, будући да на овим просторима није забележена код Елезовића и Чемерицића. Елезовићева и Чемерицићева збирка не бележе ни германизам *йуловер*, којим је у Сиринићу именован горњи део женске одеће (вероватно се ради о новијој употреби). Романизмом *којаранче* (итал. *sarregone*) именује се врста једнобојног или шареног прслука без рукава на закопчавање. У Елезовићевом речнику и код Чемерицића (<http://www.prepis.org/items/show/16053>) ово је сукнена хаљина са прукавима, при чему Елезовић напомиње да спада у сеоску ношњу. Лексемом страног порекла *фенело* (итал. *faganello*, алб. *fandelë*, *fanelë*) именован је одевни предмет беле боје од конопље са рукавима који се носи испод кошуље (уп. Елезовић под *фанело*; и Чемерицић под *фанела*; <http://www.prepis.org/items/>

show/11035). У Сиринићу је у употреби и општебалканска лексема *џуњ*, *џуњче*. Према Скоку, реч су раширили румунски пастири. Са Балкана је потом ушла у мађарски, чешки, пољски, украјински, руски; арб. *güne* (в. Skok под *gjunj*).

Део лексема из овог тематског круга свакако су домаће просте лексе-ме, углавном мотивисане називима делова људског тела, као на пример: *подрљач* („оковратник“; реч не бележе Елезовић и Чемерикић; у РСМ *подрљача* – *доњи део јарма који је испод враћа*, извор: Вук), *рукујце*, *рукав*, *џрудњак*, *прудњак*, *плећа*, *појас*, *скути*; уп. извод из транскрипта:

Онда **комбилизоне** који су прављени од то својско платно, памучно или конопљано, које жене саме ткале. Неко ко је могао да купи **фенело**, то је поткошуља, до тела. Горе обучуале за лето преко комбилизон обучуале кошуљчиће. Кад је лето, онда са рукаве три-четврт од својско платно и рукави извезени биле прикладно, некад имале чипку на рукаве, некад код постаре за сваки дан није морала. А кад је ладно и за зиму, онда носиле и **јелече**, за лето је прављено од клашње, а за поладне дане носиле **антерију**. Исто од чоје, али оне биле до колена. Могле да буду и беле, најчешће беле антерије и то жене носиле преко зиме. И оне могле да имају и рукаве. Онда носиле пуловёр **кушљак**, а то је као пуловёр или кожушче. То је као сад, па исто... **Пуловёр** који носиле зими мушкарци и жене кад је ладно направљен од коже јагњеће. Онда после пуловёра или цемедана, онда исто плетени џемпер. Звао се **минтан**. Он је на раскопчавање, жене плеле, са рукаве за поладне дане. А онда носиле кошуље, па онда **цемедане** плетене. Мало је подебео, без рукаве је и до кошуље. Онда сётра шивена од клашње. За свечане прилике жене обучуале **пауте**. То је кошуља која је сашивена тако да је плисирана... У ствари, то су **рабњци**, а једна кошуља имала од четрнаест до осамнаест рабњка. Рабњци су као фалтице од струка. До струка је кошуља обична, а од струка ти рабњци се шире и онда се после приликом пеглања лепо се испегла и онда са стране дође по шес рабњка, по осам, зависи од величине, од ширине пафуте. А обично отпозади, то има као **седло** се зове, ту нема ти рабњци да се не би изгужвала. Паута била напред отворена једно двадесетак сантима код врат и онда се качила... Имао **кориљ**, он је почврсто тако направљен. То је крај око врат на пауту. И онда се закачи за коскиче на другу страну. То је дугме. Рукави пауте били три-четврт и обавезно извезени за дџемце. **Дџемце** то у разне боје, то ти је конач са који се везле пауте, али тако био квалитетан да је могла да се кува паута да би била бела и тај вез се откува, али не пусти боју. Обично су били цветићи на рукав пауте. Саставни део пауте био и подрљач. **Подрљач** се ставља напред који се закачи око врата, веже се, а онда са стране има тракове, три трака од памук. И сас њих се затеже паута, да се притегне лепо, а напред је био исто извезен. Какав је вез био на рукаве, такав био и напред на подрљач. Кад се стави подрљач, паута се стегне. На подрљач стави се манистра, односно пренишче. Пренишче то је ко сад огрлице, али направљено од динаре сребрне. Значи, ковани, сребрни динари закачени на неко ланче, а

на њега имала ситна маништра и то украшавало особу која га ста̀ви. До̀ле, преко па̀уте, око̀ло стру̀к ста̀вља се ко̀лан. Ко̀лан је исто као пренишче, само су дина̀ри покруп̀ни и више ги има. То су сребрња̀ци, о̀ни су ко̀вани и има ги по двадесетак, тридесет... Зависи да ли је вѐћи ко̀лан или ма̀њи и то се ста̀вља око стру̀ка, око па̀уте опа̀ше се. Преко ко̀лан се ста̀вљу бошчичѝћи. **Бошчичѝћи**, значи, то жѐне тка̀ју и има прѣдње, преко стомак ко̀је иде, па се везу̀је на̀зад, и поза̀ди ко̀је се ста̀вља, па се везу̀је преко. Ширѝна десет сантима̀, а дужѝна обично мѐтар најма̀ње. У карира̀ну бо̀ју, црвено и црно. То жѐне изатка̀ју са̀ме и то је набра̀но као отприлѝке сук̀на, али још више. И то више и као украс. А преко њѝ се ста̀вља на̀пред бошча. **Бошча** црна ко̀ја је у дужѝни, или кра̀ћа, па̀уте. А са странѐ је извезена̀ са дѐмце или мо̀же и прѣћа у бо̀ји. Чак вештѝје жѐне вѣзле и сло̀ва, па сво̀је име са странѐ бошћѐ извѣзу, јер по то̀ме гледа̀ли ка̀ква је сна̀ша. Како извѣзла, дал ће бу̀де вредна̀ ил нѐће бу̀де вредна. Око вра̀т мла̀да носи́ла **низанче**. То̀ј што је **ко̀лан** око стру̀ка, то̀ј је низанчѐ око вра̀т. Тра̀ка од пла̀тна, или ву̀нице на ко̀ју се ста̀љу сребрња̀ци или дукатѝ, ко̀лко дуката̀ то̀лко је бо̀гата̀ породѝца где одла̀зи мланѣста̀.

Пету тематску целину чине називи за доње одевне предмете:

5. назив за део одеће који се носи испод панталона: 5.1. мушкарци: *sivre*, *žáhe*; 5.1.1. дугих ногавица: *žáhe с нога̀јце* 5.2. жене: *žáhe*.

5.3 Назив за део одеће којим се покрива доњи део тела: 5.3.1. жене: *сукња*; 5.3.1.1. врсте сукања према материјалу: 5.3.1.1.1. од вуне: *вунѣна сукња*; 5.3.1.1.2. од кучине: *конойља̀рка*; 5.3.1.1.3. од памука: *ѧамучна сукња*; 5.3.2. врсте сукања према изгледу: 5.3.2.1. са фалтама: *илесирка*; 5.3.3. врста вуненог одевног предмета који жене носе преко сукње: *бошћа*; *бошча*. 5.4. Назив за доњи део одеће који обично носе мушкарци са ногавицама: *ѧанѧо̀ле*. 5.4.1. Врста такве одеће према метеријалу: 5.4.1.1. од вуне: *клашње́не ѧанѧо̀ле*; 5.4.1.2. од кучине: *конойља̀не ѧанѧо̀ле*; 5.4.1.3. од памука: *ѧамучне ѧанѧо̀ле*. 5.4.2. врста такве одеће према изгледу: 5.4.2.1. до колена уске, а у доњем делу шире и изнад стопала сакупљене: *брѝци ѧанѧо̀ле*; 5.4.2.2. горе широке, а доле уске: *клѝн ѧанѧо̀ле*, *чашѝре*; 5.5. назив за мушки и женски одевни предмет који се везује око струка: *ѧо̀јас*; *ко̀лан*.

У петој семантичкој скупини добијено је сразмерно више двочланих образовања (*ѧамучна сукња*, *конойљане ѧанѧалоне*, *клин ѧанѧалоне* и сл.). Лексему *sivre*, назив за мушке гаће не потврђују Елезовић и Чемериќић. Поједине просте лексема мотивисане су деловима људког тела, уп. нпр.: *ѧо̀јас*, *нога̀јце*, *žáhe*.¹² У овој групи мање је турцизама; уп. нпр. *колан*, *бошча*, *чакшире*; в. извод из транскрипта:

Онда жѐне носи́ле црне сукње. Сукње су тка̀не од црно предиво и то та̀нко, а онда по̀сле то̀га, то су као плисира̀не црне сукње, и на̀пред носи́ле **бошче** црне. Поста̀ре за сва̀ки да̀н ни́су мора̀ле да бу̀ду извезене...

12 Према Скоку, могуће да је прасловенска реч *gat'a* значило део тела који гаће покривају као „genitalia, stražnjica” (Skok под *gacé*).

Мислим, постаре жене, а помладе везле те бошче са стране. Мушкарци обучуале **пантоле**... **гаће**, направљене од својско платно. Неки кажу **сивре**. Онда пантоле које су шивене од клашње. Биле црне боје. **Појас** - мушки и женски плетен од вуннице који се ставља око струка обично црно- црвене боје. Мушки појас је дуг, више пута се опасује око струка и везује се са стране; а женски појас је дуг онолко колко је потребно да се једном опаше, а везује се испред.

У посебно семантичко поље издвојени су називи којима се именује накит:

6. Називи за различите врсте накита: 6.1. назив за накит који се ставља на уши: *наушнице*; 6.2. назив за врсту накита у облику мањег обруча од сребра, бакра или месинга: *џрсџен*; 6.3. врста ланчића нанизана светлуцавим бисерима једнобојне или шарене боје: *џренишче*; 6.4. врста сведбеног накита направљена од дебљег сребра и украшена светлуцавим каменчићима: *крс*; 6.5. Називи за поједине делове накита: 6.5.1. назив за светлуцаву врсту каменчића: *кострџенке*; 6.5.2. врста светлуцавих комада каменчића: *маништра*;

Називи за различите врсте накита именовани су простим домаћим лексемама, углавном прозирне мотивације: *наушнице*, *џрсџен*, *џренишче*; в. извод из транскрипта:

На уши стављале **наушнице**, а млада или млада снашка или млада која се узима, **крс** имале. Али крс то је био специјалан крс у то време направљен. Значи, величина десет сантима и ширина и онда је био по пун, унутра имала нека кадифа црвена и **кострџенке**. Кадифа је материјал који се куповао. Унутар крса биле кострџенке, то су светлуцави каменчићи који су се убацивали у сребрни крс. То није могло на селу нико да направи. То су куповали у град, то је био леп накит у то време. **Пренишче** које стављали носила мланџста, снашка. А носиле понека **маништра**. Други украс нема.

Закључак

Лексичко-семантичка анализа, поред осталог, показала је да одабрани ареал верно илуструје традиционалну терминологију одевања и обувања, што укључује просторне, историјске, етнојезичке и културолошке моменте.

Одевну лексику у Сиринићкој жупи чине, пре свега, балкански турцизми (уз понеки романизам и германизам), а није занемарљив ни удео домаће лексике. Углавном се ради о простим именованима, најчешће мотивисаним деловима људског тела.

Имајући у виду изразу Речника Сиринићке жупе, који пре свега очекујемо из руку проф. Радивоја Младеновића – верујем да је овај прилог скроман допринос и подстрек за ујурбано прикупљање лексике на овом терену.

Литература:

- Богдановић 2009: Н. Богдановић, Лексика мотивисана називима делова људског тела, у: *Традиционална естетска култура: Тело и одевање*, Ниш: Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу, 2009, 151–155.
- Вук, Рј. *Српски рјечник, истолкован њемачкијем и латинскијем ријечима. Скупио га и на свијет издао Вук Стефановић*, У Бечу, 1818.
- Вук, Рј. *Српски рјечник истумачен њемачкијем и латинскијем ријечима. Скупио га и на свијет издао Вук Стеф. Караџић*. У Бечу, 1852.
- Елезовић 1932-935: Г. Елезовић: Речник косовско-метохијског дијалекта. *Српски дијалектолошки зборник*, књига IV, Св. I–II, 1932–1935.
- Жунић 2009: Д. Жунић: Предговор, у: *Традиционална естетска култура: Тело и одевање*, Ниш: Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу, Ниш, 2009, 9–27.
- Ивановић Баришић 2009: М. Ивановић Баришић, Тело и одело, у: *Традиционална естетска култура: Тело и одевање*, Ниш: Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу, 2009, 141–150.
- Петровић 2012: С. Петровић, *Турцизми у српском призренском говору. На материјалу из рукописне збирке Димитрија Чемериџића*, Монографије, Београд: Институт за српски језик САНУ, 2012, 7–420.
- Ракић 2011: В. Ракић, Терминологија одевања и обувања у Каћу. *Прилози проучавању језика*, 42, Нови Сад: Одсек за српски језик и лингвистику Филозофског факултета у Новом Саду, 2011, 135–164.
- РМС. *Речник српскохрватског књижевног језика*. – Нови Сад – Загреб (Матица српска – Матица хрватска), 1967–1969, књ. I–III, Нови Сад (Матица српска), 1971–1976, књ. IV–VI.
- РСЈ. *Речник српског језика*, Матица српска, Нови Сад, 2007.
- РСАНУ. *Речник српскохрватског књижевног и народног језика I–XIX*, Београд, 1959–2013.
- Чемериџић, Димитрије. *Дигитализована збирка речи из Призрена*. <http://www.prepis.org/scripto/transcribe/>

*

- Скок 1971-1974: П. Skok, *Етимолошки рјечник хрватског или српског језика I–IV*, Zagreb, 1971–1974.
- Шкаљић 1973: А. Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom – hrvatskosrpskom jeziku*. Treće izdanje – Sarajevo, 1973.

FROM THE LEXIS OF CLOTHING IN SIRINIČKA ŽUPA

Summary

The paper analyses the lexemes, or terms denoting articles of clothing in Sirinička Župa from the (ethnic)dialectal perspective. The lexical semantic analysis shows that the selected area faithfully illustrates the traditional terms referring to clothing and footwear, including the areal, historical, ethnolinguistic and cultural moments. Accordingly, the author of the paper primarily intends to place the lexis of clothing in Sirinička Župa, as part of the (ethnic)linguistic heritage, within the context of the prior ethnologic, dialectological and lexicographical study of the Prizren-Timok area

Keywords: lexis of clothing, Sirinička Župa, Prizren-Timok area.

Dragana Radovanović